

*Давлатов Ш. Б.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
ННІ права та міжнародно-правових відносин
Університету митної справи та фінансів*

*Антоненко Д. О.,
здобувач вищої освіти
факультету правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів*

ДІЯЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІКИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглянута проблема організації діяльності юридичної клініки під час дистанційного навчання. Розкрито поняття «дистанційне навчання». Зауважено, що перехід на дистанційне навчання суттєво вплинув на всіх учасників освітнього процесу, зокрема здобувачі потерпають від вимушеної ізоляції, соціальної депривації, невпевненості у майбутньому та невизначеності щодо власного подальшого академічного розвитку. У межах дослідження сконцентрована увага на виклики юридичної клініки в умовах дистанційного навчання. Зроблено висновки про сучасний стан розвитку юридичних клінік в Україні, який потребує трансформації.

Зазначено, що протиепідемічні обмежувальні заходи та заходи, пов'язані з введенням воєнного стану в Україні, суттєво вплинули на освітній процес в Україні. З переходом на новий формат навчання виникли технічні та організаційні проблеми, які вплинули на якість та доступність освіти. А погіршення якості та доступності вищої освіти, зі свого боку, призвело до неможливості діяльності юридичної клініки у звичний спосіб.

Підкреслено, що умовах дистанційного навчання, юридичні клініки опинилися в ситуації, коли традиційні види діяльності здійснювати стало майже неможливим, тому є потреба у трансформації її діяльності із врахуванням сучасних реалій.

Доведено, що функціонування юридичної клініки в умовах дистанційного навчання залежатиме від інтенсивного пошуку нових підходів, а також інноваційних форм організації її діяльності.

Розглянуто технічні та організаційні способи реалізації дистанційного навчання, зміст елементів дистанційного навчання у підготовці кваліфікованих фахівців. Проаналізовано наукові праці, нормативно-правові акти щодо організації дистанційного навчання.

Окреслено переваги та недоліки дистанційного навчання для здобувачів вищої освіти. До переваг віднесено: можливість підлаштувати темп навчання під себе; виявити зони розвитку здобувачів освіти; проглядати навчальний матеріал повторно; зниження психічного та фізичного навантаження; формування навички самоосвіти (навчитися вчитися). Недоліками у впровадженні дистанційного навчання в освітній процес можна вважати: обмеження безпосереднього спілкування, недостатню кількість годин. Зазначено, що сучасні цифрові технології стають важливою передумовою успішності освітнього процесу загалом і дистанційного навчання зокрема.

Ключові слова: юридична клініка, дистанційне навчання, карантин, воєнний стан, інноваційна діяльність.

Постановка проблеми. З початку введення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом Sars-Cov-2, постановою КМУ від 11 березня 2020 р. № 211 був встановлений карантин, що забороняє відвідування закладів освіти здобувачами. З 24 лютого 2022 року Указом Президента введено воєнний стан в Україні, через що запроваджено обмежувальні заходи. Зокрема, МОН 25 лютого 2022 року рекомендувало в усіх закладах освіти оголосити канікули щонайменше на два тижні, а у подальшому – організацію освітнього процесу за дистанційною формою навчання (за погодженням з військово-цивільною адміністрацією).

Через цифровізацію змінюються засоби та методи передачі інформації. Так, зменшується відсоток живого спілкування між усіма учасниками освітнього процесу, що, зі свого боку, відображається і на розвитку їх комунікативних навичок, і на якісних характеристиках обміну інформації. В таких умовах важливого значення набуває питання організації діяльності юридичної клініки як ефективного та інноваційного способу підготовки фахівців у галузі знань за напрямом «Право» та як матеріально-технічної і методичної бази для практичного навчання висококваліфікованих юристів на сучасному етапі в умовах дистанційного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним аспектам дистанційної освіти присвячені наукові праці вітчизняних дослідників, як-от: І. Власенко, В. Осадчий, Г. Даценко, В. Биков та інші.

Теоретичні та практичні проблеми місця юридичних клінік у системі вищої освіти досліджували: Н. С. Дубчак, М. В. Дулеба, А. О. Галай, В. А. Єлов, Р. С. Лоджук, Ю. І. Матвєєва, В. В. Молдован, М. Н. Савелова, О. Л. Соколенко, В. В. Удод, В. П. Янишен та ін.

Мета статті – схарактеризувати особливості організації роботи юридичної клініки як елементу навчального процесу під час дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до пункту 1.2 Положення про дистанційне навчання, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 № 466: «під дистанційним навчанням розуміється індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій». Як показує практика, незвичні умови навчання для учасників освітнього процесу часто призводять до нестабільного емоційного стану та несприйняття контактів лише дистанційно. Як визначають дослідники А. Шевцов, О. Ласточкина, Н. Никоненко, серед труд-

нощів дистанційного навчання відзначають, крім переліченого, технічні недоліки наявних систем дистанційного навчання [8].

Серед основних недоліків дистанційної форми освіти можна зазначити недостатній розвиток у здобувачів вищої освіти комунікативних навичок, які саме формуються під час спілкування з однолітками, викладачами, низький рівень соціалізації. Вміння передавати інформацію іншим вербальним шляхом є одним з ключових у професійній діяльності юриста, тож на нашу думку, для його розвитку потрібно проводити навчальні заходи саме очно. Практично усі напрями діяльності юридичної клініки не можуть проводитись лише у дистанційному форматі (так, надання усних консультацій потребує безпосереднього контакту з клієнтом).

Враховуючи наведене вище, слід зазначити, що діяльність юридичної клініки повністю у дистанційному форматі неможлива. З іншого боку, сучасні технології дають змогу поєднувати функціонування юридичних клінік у дистанційному та очному форматах. Наведене досягається шляхом чіткого розмежування завдань, з якими зустрічається консультант юридичної клініки на такі, що потребують безпосереднього вербального контакту та ті, виконання яких можливе у дистанційному форматі. До першої категорії належать: інтерв'ювання клієнта, консультування клієнта, складання проєктів процесуальних документів, представництво інтересів клієнта в органах державної влади, місцевого самоврядування тощо. До другої категорії можна віднести проведення правопросвітницьких заходів, надання письмових консультацій тощо. Комбінування завдань, які виконуються у дистанційному та очному форматі, разом зі створенням чіткого розкладу чергувань консультантів юридичної клініки дає змогу досягти формування достатніх комунікативних навичок, водночас залишається можливість виконувати частину завдань у зручних для неї умовах.

Також потрібно звернути увагу на те, що тільки під час безпосереднього спілкування з викладачем та клієнтами консультант юридичної клініки може сформулювати належне уявлення про основні напрями діяльності фахівця у сфері юриспруденції. Навчання у дистанційному форматі призводить лише до «внутрішнього діалогу», який часто призводить до неправильного сприйняття сутності тих чи інших понять, процесів, явищ. Спілкування із використанням месенджерів або електронної пошти також призводить до того, що особа зникає формувати свої думки короткими реченнями, зменшується рівень навичок, пов'язаних із миттєвим формулюванням відповіді на запитання тощо.

Наступною проблемою, яка може виникати у діяльності юридичних клінік в умовах дистанційного навчання, є питання матеріально-технічного забезпечення. Так, основною умовою дистанційного навчання є наявність стабільного доступу до мережі Інтернет. Події кінця осені 2022 року показали нам, як силь-

но сучасне суспільство залежить від інформаційних технологій. Водночас є непоодинокими випадки, коли в одній родині є лише один комп'ютер, на якому повинні працювати не тільки викладач або здобувач вищої освіти, але й інші члени родини. Подібні умови призводять до того, що певні групи населення будуть мати значно менші можливості у сфері освіти, ніж інші. Також потрібно виокремити питання рівня навичок користування учасником освітнього процесу сучасними інформаційними технологіями. На жаль, далеко не всі мають хоча б базові знання, що призводить до негативних наслідків в умовах, коли обмін інформацією повністю відбувається із використанням інформаційних технологій. Наведене може негативно вплинути на окремі напрями діяльності юридичної клініки, що знову ж таки приводить нас до висновків, що забезпечення навчання повністю у дистанційному форматі не є ефективним з точки зору якості підготовки фахівців у певній галузі.

Діяльність юридичної клініки є складовою освітнього процесу закладу вищої освіти. У Типовому положенні про юридичну клініку вищого навчального закладу України поняття «юридична клініка» розглядається як структурний підрозділ вищого навчального закладу, що створюється як база для практичного навчання та проведення навчальної практики студентів старших курсів [5].

На думку В. А. Єлова, юридична клініка – це навчання під час проходження практики, організоване на базі навчального закладу, під час якого науковий, навчальний та практичний напрями реалізуються у процесі спільної діяльності викладачів і студентів, створюючи новий вид взаємовідносин між ними [4].

Юридична освіта у майбутньому має орієнтуватися більшої мірою на підготовку індивідуума. Здобувачі вищої освіти мають оволодіти не лише теоретичними знаннями в галузі права, а й необхідними вміннями і навичками для застосування знань у практичній роботі, тобто вміння застосування норм матеріального і процесуального права. В цьому аспекті юридична клінічна освіта деякою мірою компенсує недоліки системи сучасної вищої юридичної освіти.

Основними завданнями юридичної клініки є: а) підготовка здобувача (клініциста) до практичної діяльності; б) створення місць для проходження практики; в) надання малозахищеним верствам населення безоплатної правової допомоги; г) правопросвітницька діяльність; д) наукова діяльність тощо. Отже, юридичну клініку можна розглядати як базу закладу вищої освіти, яка створюється з метою забезпечення освітнього процесу та набуття здобувачами практичних навичок, розвитку спеціальної компетентності, а також вміння логічно, критично і системно аналізувати правові документи.

В умовах дистанційного навчання перед юридичними клініками виникли нові загрози. Зокрема, юридичні клініки опинилися в ситуації, коли традиційні

види діяльності здійснювати стало майже неможливим. Виникла необхідність у трансформації її діяльності із врахуванням сучасних реалій.

На нашу думку, юридична клініка може успішно працювати за умов: а) популяризації правничої клінічної освіти через поширення навчальних аудіо- та відеоматеріалів; б) посилення мотивації щодо застосування у практичних ситуаціях своїх знань та навичок; в) достатньої попередньої підготовки в галузі використання ІТ, зокрема для успішної і коректної е-комунікації; г) використання не лише платформи Moodle, а й Google Class, проведення консультації через СУЕНК, месенжер Viber, електронну пошту, телефонний зв'язок чи в режимі Zoom.

Успішне вирішення проблеми організації роботи юридичної клініки в умовах дистанційної освіти сприятиме підвищенню професійної компетентності майбутнього фахівця. На наш погляд, є доцільним «чергування» консультанта юридичної клініки один-два рази на тиждень у юридичній клініці. Ті ж завдання, які можуть вирішуватись здобувачем вищої освіти під час самостійної роботи й не потребують вербального контакту з клієнтом, можуть виконуватись у дистанційному форматі, але водночас повинен бути присутній постійний зв'язок з викладачем (електронна пошта, месенджери, телефонні розмови), який буде коригувати його дії, надавати поради та методичну допомогу. В цій ситуації особливого значення набувають дві складові: взаємодія «консультант–клієнт–викладач» та зацікавленість учасників цього процесу у конкретному позитивному результаті. Так, без достатньої мотивації здобувача вищої освіти на самовдосконалення себе як майбутнього фахівця у сфері юриспруденції є неможливою будь-яка самостійна робота (а дистанційне навчання орієнтоване саме на самонавчання та самостійну роботу). Вирішення наведених питань, на наш погляд, дасть змогу налагодити результативне функціонування юридичної клініки.

Висновки. Підсумовуючи наведене, ми можемо констатувати, що функціонування юридичної клініки повністю в дистанційному форматі є малоефективним, ба більше, практично неможливим з урахуванням специфіки тих завдань, які покладені на неї. Водночас вбачається за можливе впровадження змішаної форми, яка полягає у тому, що консультанти юридичної клініки за певним графіком знаходяться безпосередньо у приміщенні юридичної клініки, і водночас частина завдань виконується у дистанційному форматі, необхідна наявність постійного контакту між викладачем та консультантами. Наведений підхід дасть змогу сформувати у здобувачів вищої освіти належні комунікативні навички, підвищити рівень їх соціалізації, ефективність набуття ними нових навичок, знань та вмінь.

Список використаних джерел

1. Гончаренко В. О. Юридична клініка: історія і визначення. *Практика діяльності «юридичних клінік» України*. 2004. № 1. С. 3–5.
2. Дубчак Н. С. Окремі питання становлення юридичних клінік в Україні. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 18 Економіка і право: зб. наукових праць*. Випуск 12. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. № 2.
3. Дулеба М. В. Сучасний «юридичний клінічний рух» на шляху до гармонізації та розширення. *Вісник Асоціації юридичних клінік України*. 2005. № 2. С. 7–9.
4. Єлов В. А. Юридична клініка: навч. посіб. / В. А. Єлов, С. І. Молібог, Д. Г. Павленко. Київ: Школяр, 2004. 315 с.
5. Стандарти юридичних клінік України, прийняті Асоціацією юридичних клінік України 16 листопада 2003 року. URL: <http://www.legalclinics.org.ua>
6. Олійник В. В. Підвищення кваліфікації керівників освіти за дистанційною формою навчання / за заг. ред. В. В. Олійника. Київ: Логос, 2006. 408 с.
7. Shevtsov A. G., Lastochkina O. V. and Nykonenko N. V. «Special education teachers' training in Ukraine and abroad in the conditions of distance education emergence implementation» ITLT. 2020. Vol. 77, № 3. P. 240–261 (in Ukrainian).
8. Дистанційна освіта. Освітній портал. URL: <http://www.osvita.org.ua/distance/>
9. Лоджук М. Т. Юридичні клініки в Україні: освіта та правова допомога: монографія. Одеса: Фенікс, 2015. 328 с.
10. Дубчак Л. С., Дубчак Н. С. Співпраця юридичних клінік і громадських організацій – потреба сьогодні. *Бюлетень Асоціації адвокатів України*. 2012. № 2(3). С. 6.

References

1. Honcharenko, V. O. (2004). Yurydychna klinika: istoriia i vyznachennia. Praktyka diialnosti “iurydychnykh klinik” Ukrainy. № 1. S. 3–5.
2. Dubchak, N. S. (2010). Okremi pytannia stanovlennia yurydychnykh klinik v Ukraini. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii № 18 Ekonomika i pravo: zb. naukovykh prats*. Vypusk 12. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, (2).
3. Duleba, M. V. (2005). Suchasnyi “iurydychnyi klinichnyi rukh” na shliakhu do harmonizatsii ta rozshyrennia. *Visnyk Asotsiatsii yurydychnykh klinik Ukrainy*. (2). S. 7–9.
4. Ielov, V. A. (2004). Yurydychna klinika: navch. posib. / V. A. Yelov, S. I. Moliboh, D. H. Pavlenko. Kyiv: Shkoliar. 315 s.
5. Standarty yurydychnykh klinik Ukrainy, pryiniati Asotsiatsiieiu yurydychnykh klinik Ukrainy 16 lystopada 2003 roku. URL: <http://www.legalclinics.org.ua>
6. Oliinyk, V. V. (2006). Pidvyshchennia kvalifikatsii kerivnykiv osvity za dystantsiinoiu formoiu navchannia / za zah. red. V. V. Oliinyka. Kyiv: Lohos. 408 s.
7. Shevtsov, A. G., Lastochkina, O. V. and Nykonenko, N. V. (2020). Special education teachers training in Ukraine and abroad in the conditions of distance education emergence implementation, ITLT, Vol. 77(3), P. 240–261, (in Ukrainian).
8. Dystantsiina osvita. Osvitnii portal. URL: <http://www.osvita.org.ua/distance/>
9. Lodzhuk, M. T. (2015). Yurydychni kliniky v Ukraini: osvita ta pravova dopomoha: monohrafiia. Odesa: Feniks. 328 s.
10. Dubchak, L. S., Dubchak, N. S. (2012). Spivpratsia yurydychnykh klinik i hromadskykh orhanizatsii – potreba sohodennia. *Biuletyn Asotsiatsii advokativ Ukrainy*. 2(3). S. 6.

Sh. Dawlatow, D. Antonenko. Activities of the legal clinic under the conditions of distance learning

The article describes the problems of work organization at legal clinic during distance learning. The concept of «distance learning» is revealed. At the current stage, radical changes are taking place in the methods of dissemination and use of information, which lead to the evolution of educational technologies, contribute to the active implementation of distance learning as one of the directions of reforming the educational system of Ukraine. In such conditions, the issue of organizing the activity of a legal clinic becomes important as an effective and innovative way of training specialists in the field of knowledge in the field of «Law» and as a material, technical and methodical basis for the practical training of highly qualified lawyers at the modern stage in the conditions of distance learning. The main tasks of the legal clinic are: a) preparation of the applicant (clinician) for practical activities; b) creating places for practice; c) provision of free legal aid to poorly protected sections of the population; d) right educational activity; e) scientific activity. Providing free legal assistance is an integral part of the activity of the legal clinic. Counseling is a special type of intellectual and practical interaction between the acquirer (clinician) and the client, with the help of which the acquirer (clinician) helps the client in making decisions. During the provision of legal assistance, the principle of confidentiality must be observed, as it is the fundamental basis for building the relationship between the clinician and the client. The challenges of the legal clinic under the conditions of distance learning are defined. It was noted that anti-epidemic restrictive measures and measures, which are connected with the imposition of martial law in Ukraine significantly affected the educational process in Ukraine, causing a deterioration in the quality and availability of education. And the deterioration of the quality and availability of education, in turn, led to the complication of the work at the legal clinic. It is emphasized that the functioning of the legal clinic under the conditions of distance learning will depend on the intensive search for new approaches and innovative forms of work organization. It is emphasized that under the conditions of distance learning, legal clinics found themselves in a situation where it became almost impossible to carry out traditional types of activities, therefore there is a need to transform their activities taking into account modern realities.

Keywords: legal clinic, distance learning, quarantine, martial law, innovation.